

16. Конституційне право України: Інтерактивний курс : навч.-метод. посібник / В.І. Шмеріга, Н.М. Крестовська. – Х. : Одісей, 2004. – 238 с.
17. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / В.В. Кравченко. – К. : Атіка, 2010. – 317 с.
18. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. – Київ : Юрінком, 2002.
19. Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.І. Степанюк. – К., 1993. – 17 с.
20. Тодика Ю.М. Конституційне право України як галузь права : конспект лекції / [Ю.М. Тодика] ; за ред. Є.Д. Пазич. – Х., 1995. – 28 с.

СТОПЧЕНКО М. І.,
здобувач кафедри конституційного
та міжнародного права
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 342.525 (477)

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОЛОВИ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ

У статті акцентується увага на необхідності опрацювання науково-теоретичної основи, а відповідно систематизації та структуризації доктринальних досліджень у сфері конституційно-правового статусу голови парламенту України, з метою проведення подальшого компаративного дослідження щодо нормативного перетворення теоретичного конституційного матеріалу в чіткий юридичний зміст для поступового його впровадження в практику подальшої розбудови України на засадах парламентаризму.

Ключові слова: *голова парламенту, доктринальні джерела, конституційно-правовий статус.*

В статье акцентируется внимание на необходимости проработки научно-теоретической основы, а следовательно систематизации и структуризации доктринальных исследований, в сфере конституционно-правового статуса председателя парламента Украины, с целью проведения дальнейшего компаративного исследования относительно нормативного превращения теоретического конституционного материала в четкое юридическое содержание для постепенного его внедрения в практику дальнейшего развития Украины на принципах парламентаризма.

Ключевые слова: *председатель парламента, доктринальные источники, конституционно-правовой статус.*

The article focuses on the need to study the scientific and theoretical basis, and then organizing and structuring doctrinal studies in constitutional and legal status of the Speaker of Ukraine to conduct further comparative research on the normative theory of constitutional transformation of the material in a clear legal content for its gradual implementation in practice further development of Ukraine on the principles of parliamentarism.

Key words: *Speaker of Parliament, doctrinal sources, constitutional and legal status.*

Вступ. Сучасна національна політико-правова доктрина, а отже, і конституційно-правова практика обґрунтовано доводять, що належне наукове формулювання правового статусу голови парламенту – необхідна передумова розвитку його нормативного регулювання, а відтак й ефективного практичного функціонування не тільки всіх гілок влади, а й інших інституцій держави. Адже саме події кінця 2013 року та початку 2014 року вказали на досить важливу, а в критичних політичних ситуаціях і конститутивну роль голови парламенту України в аспекті вираження інтересів та волі народу, захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, що означається багатоманітністю та конструктивністю його конституційно-правового статусу, завдяки якому зберігається певна національна безпека та суспільна злагода.

Як вказує О.Д. Святоцький: «Для ситуації у владі України характерним є її системна криза, і як закономірний результат – гостре розчарування суспільства в ній і повна втрата до неї поваги, що є найстрашнішим і найнебезпечнішим для нашої молоді держави. Такий стан є найстрашнішим – тому, що самі керівники, найвищі посадовці держави розписуються в цьому стані, заявляючи про, очевидні вади організації публічної влади, про спотворення всіх її складових, про «зруйнованість вертикалі влади, повний хаос, некерованість країною тощо» [1, с. 13].

Тому нинішні теоретичні здобутки доробку інституту парламентаризму українськими правознавцями, після схвалення у 1996 році Основного Закону, Україна стала державою, у якій парламентаризм відіграє провідну роль, зумовлене потребою національної розбудови конституційних інститутів представницької демократії, й зокрема, необхідністю вирішення проблематики як сутнісно-понятійного, так і практично-регулятивного характеру статусу парламентаріїв, зокрема статусу спікера національного парламенту.

Саме тому опрацювання наявної доктринальної концепції статусу голови парламенту є вельми актуальним для конституційного права. Крім того, враховуючи потребу науково-обґрунтованої, зваженої, систематизованої та структурованої концепції наукових праць у сфері правового статусу голови парламенту України, це дозволить виокремити невирішені теоретичні питання, обумовить науковий інтерес до відповідних зарубіжних праць, з метою проведення порівняльного дослідження, що дозволить створити та виписати на рівні Основного Закону таку політико-правову модель статусу голови парламенту України, яка б надала можливість вирішити наявну в нашій державі політико-правову кризу в системі та структурі інституту національного парламентаризму.

Доктринальному аналізу основних елементів та статусу голови парламенту України в цілому свої наукові праці присвячували такі вчені, як М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, В.С. Журавський, А.М. Колодій, Н.Р. Нижник, В.Ф. Погорілко, Ж.М. Пустовіт, В.І. Розвадовський, О.В. Совгіря, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, Ю.С. Шаповал та ін.

Незважаючи на наявність низки досліджень із цього приводу, чимало питань все ще залишається поза увагою їхніх авторів або отримало неповне наукове висвітлення. Крім того, перманентний процес внесення змін і доповнень до чинного законодавства, що регламентує правове становище голови національного парламенту, наявність політичної кризи, обумовлюють теоретичну необхідність їх постійного системного аналізу з метою виявлення неузгодженостей і суперечностей у правовому регулюванні його статусу.

Тому в аспекті проблеми, що нами розглядається, глибоке і всебічне дослідження питань, пов'язаних із науковими напрацюваннями щодо правового становища Голови Верховної Ради України, набуває нині особливої наукової актуальності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного змісту досліджень конституційно-правового статусу голови парламенту України. Завданнями, що спонукають її досягнення, зокрема, є аналіз сучасного доктринального надбання досліджень елементів та статусу в цілому голови парламенту. Виокремлення національних напрацювань у даній сфері, з метою встановлення сучасного стану наукових доробок і на цій основі окреслити можливі подальші наукові розробки щодо статусу голови національного парламенту.

Результати дослідження. Це, на наш погляд, обумовить звернення до досвіду зарубіжних вчених у цій сфері, що зумовить проведення компаративного аналізу статусу Голови Верховної Ради України з аналогічними інституціями зарубіжних країн, і на цій основі обґрунтувати можливі шляхи удосконалення конституційно-правового статусу голови національного парламенту.

Виходячи з того, що в Україні нині формується національна наукова школа парламентаризму, що підтверджується появою цілого ряду наукових досліджень, зокрема, присвячених статусу голови національного парламенту, нами, у цій статті, предметно і системно вирішуючи поставлені завдання, для досягнення її мети, хотілось б звернути увагу на певні питання, що повинні бути вирішені.

Науковцями зазначалось, що теоретичне формулювання інституту голови (спікера) парламенту обумовлене різними чинниками, зокрема як силою звичаю, прагматичним ідеями, міркуванням престижу і забезпеченням об'єктивності [2, с. 151] тощо. А у вітчизняній юридичній літературі рівень наукового опрацювання проблеми елементів правового статусу голови парламенту ще не вичерпав свого потенціалу. Її наявність значною мірою пояснюється й тісним зв'язком із суто політичними аспектами, зокрема, з розподілом публічної влади між головними політичними силами країни, а також незавершеним політичним ставленням до інституту голови парламенту з боку інших як державних, так і не державних інститутів.

На наш погляд, початок досліджень проблематики, пов'язаної зі статусом голови парламенту, слід шукати в наукових працях дореволюційних дослідників початку ХХ століття. У цьому сенсі заслуговують на увагу праці таких авторів, як М.І. Балабанов [3], А.В. Беляєв [4], М.Л. Ольмінський тощо.

У їхніх наукових працях, які стали першими витоками в теоретичній розробці проблеми статусу голови парламенту, фокусувалась увага не стільки на інституті статусу парламентаря, зокрема й статусу голови парламенту, скільки вчені прагнули визначити роль парламенту в політичному житті та в системі органів державної влади, його взаємовідносини з іншими гілками влади та розподіл повноважень між ними тощо.

Однак поза увагою дослідників полишалася така фундаментальна характеристика, як роль, місце та значення парламенту як представницького інституту, а звідси – малодослідженою залишалася і проблема правового статусу голови парламенту.

Слід зазначити, що впродовж незалежності в Україні захистили дисертаційні роботи Н.І. Грушанська, В.А. Звіркоvsька, О.Б. Ковальчук, О.Ю. Мороз, Ж.М. Пустовіт, М.І. Ставніччук, А.В. Тукало, А.З. Георгіца, Г.С. Журавльова, Н.Г. Григорук, Т.П. Убері, Х.В. Приходько, О.І. Радченко, В.І. Розвадовський, які в тій чи іншій мірі розглядали означену проблему.

Українські дослідники часом власне поняття статусу голови парламенту та його інституціонально-нормативне закріплення в системі здійснення публічно-владних державних повноважень розглядають не самостійно, а в комплексі з іншими конституційно-правовими інститутами.

На особливу увагу в контексті нашого аналізу заслуговують дисертаційні роботи, захищені в період незалежності України, що пов'язано з тим, що саме на цей період припадає інтенсифікація процесів конституційної реформи в Україні, які вона детермінувала, у тому числі – і суттєву видозміну статусу голови національного парламенту.

Так, у контексті виокремленого об'єкту дослідження цієї роботи на особливу увагу заслуговує наукова розвідка В.І. Розвадовського [5]. Такий висновок прийнятний з огляду на ґрунтовність осмислення та репрезентації автором статусу Голови Верховної Ради України, зокрема, висвітлено теоретико-правові засади інституціалізації голови парламенту в зарубіжній конституційній практиці. Обґрунтовано та систематизовано наукову періодизацію процесу еволюції правового статусу Голови Верховної Ради України як керівника парламенту Української держави, єдиного органу законодавчої влади. Проаналізовано структуру і зміст елементів правового статусу Голови Верховної Ради України, зокрема систему його повноважень. Досліджено актуальні проблеми номінування та відкликання голови парла-

менту із займаної посади. Проаналізовано аспекти відносин Голови Верховної Ради України з іншими парламентськими інститутами, народними депутатами України, Апаратом Верховної Ради України та іншими органами публічної влади України.

О.І. Радченко [6], аналізуючи теоретичні засади, механізм правового регулювання статусу народного депутата України, досліджує етимологію понять «статус» та «мандат», узагальнює їх розуміння в науці та практиці. Визначено поняття, структуру та особливості правового становища парламентарія, а також природу депутатського мандата, на якому він базується. Висвітлено зарубіжний досвід правового регулювання статусу парламентарія, обґрунтовано доцільність його застосування в Україні. Визначено співвідношення спеціального статусу парламентарія із загальним статусом громадянина та статусами окремих категорій посадових осіб. Здійснено класифікацію депутатських повноважень і гарантій їх реалізації. Розглянуто суть депутатського імунітету як складової його статусу. Піддано ретельному аналізу практику правового регулювання окремих елементів статусу народного депутата України, а також статусу народних депутатів, обраних до керівних органів Верховної Ради України.

Увагу в контексті цього аналізу привертає дослідження Н.Г. Григорука «Конституційно-правовий статус народного депутата України» [7]. Науковцем досліджено конституційно-правовий статус народного депутата України як уособлюючого інституту представницької демократії та всієї системи парламентаризму, розглянуто теоретичні та практичні проблеми його реалізації. Запропоновано визначення поняття народного депутата України, надано його дефінітивну характеристику за суттю, змістом та формою. Встановлено та проаналізовано основні критерії класифікації повноважень, форм роботи, гарантій, відповідальності народного депутата України, охарактеризовано структуру його конституційно-правового статусу. Досліджено взаємозв'язок між окремими елементами та механізм реалізації конституційно-правового статусу народного депутата України, з урахуванням чинних конституційних норм наведено пропозиції щодо його удосконалення.

Науковою оригінальністю відзначається дослідження І.О. Костицької «Конституційно-правові основи статусу народного депутата України в системі народного представництва» [8]. У роботі досліджено проблеми політико-правової природи цього представництва та його основних компонентів. Запропоновано бачення основних передумов й етапів становлення та розвитку представництва, особливості його впровадження в сучасній Україні. Вказано на основні її недоліки та запропоновано алгоритми їх усунення правовими засобами. Визначено теоретико-правові особливості місця та ролі парламентарів у системі народовладдя в Україні. Проаналізовано зміст категорій «статус народного депутата України», «правовий статус народного депутата України», «конституційно-правовий статус народного Депутата України». Визначено основні риси конституційно-правової моделі такого статусу, вказано теоретико-правові особливості та тенденції еволюції за сучасних умов. Наведено узагальнене теоретико-правове бачення функцій і повноважень народного депутата України, проаналізовано теоретичні й організаційно-правові проблеми визначення меж діяльності народного депутата України. Подано характеристику загальнотеоретичних і конституційних проблем вдосконалення законодавства щодо статусу народного депутата України у контексті конституційної реформи та сучасного етапу розбудови української держави.

Помітне й теоретичне напрацювання О.А. Александрова «Конституційно-правові засади статусу народного депутата України» [9]. Вченим досліджено джерела та елементи правового статусу народного депутата України, проведено класифікацію повноважень і гарантій їх діяльності. Проаналізовано досвід країн СНД щодо нормативно-правової регламентації статусу народного депутата України, обґрунтовано доцільність його застосування в Україні. Наведено рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України, яке регламентує правовий статус народного депутата України.

У проведенні порівняльного аналізу, значного успіху досяг Т.П. Убері в науковому дослідженні «Конституційно-правовий статус парламентарів України та Грузії (порівняль-

ний аналіз)» [10]. Ним здійснено порівняльний аналіз статусу парламентарів України та Грузії на підставі конституцій і законів двох держав. Проаналізовано історію становлення інституту парламентаризму, визначено та вивчено складові елементи статусу парламентарів. Зроблено спробу визначення поняття парламенту, конституційно-правового статусу парламентаря, прав і обов'язків, гарантій діяльності та конституційно-правової відповідальності народного депутата. Здійснено класифікацію прав і обов'язків, а також гарантій діяльності членів парламенту. Наведено пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства України та Грузії, яке регулює їх конституційно-правовий статус. Зауважено, що результати дослідження можуть бути використані під час викладання курсів «Конституційне право» та «Парламентське право», а також у законотворчій діяльності щодо вдосконалення чинного законодавства України та Грузії, що регулює статус парламентарів.

Проблемі питань правового регулювання припинення повноважень народного депутата України присвячений науковий доробок Т.О. Шевченко «Законодавче регулювання припинення повноважень народного депутата України» [11]. Ученим проаналізовано проблеми держави з питань правового регулювання припинення повноважень народного депутата України. Розглянуто законодавство деяких зарубіжних країн стосовно припинення повноважень парламентарів. З'ясовано механізми припинення повноважень за визначеними в ст. 81 Конституції України підставами та виявлено проблеми їх застосування на практиці. Здійснено класифікацію підстав припинення повноважень парламентарів. Запропоновано способи їх заміщення відповідно до законодавства України та деяких зарубіжних країн. Сформульовано конкретні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення конституційних та інших законодавчих норм, які регулюють припинення повноважень народного депутата України.

Також слід звернути увагу на монографічні роботи в цій сфері. Так, А.О. Григоренко у монографії «Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентаріїв Італії, Польщі та Угорщини» [12], наводить результати комплексного дослідження теоретико-правових аспектів конституційно-правового статусу народного депутата України порівняно з правовим становищем парламентаріїв Італії, Польщі й Угорщини. Розкриває нормативне регламентування та соціально-правову сутність статусу народного депутата України. Провів аналіз інституту гарантій здійснення повноважень народним депутатом України та парламентаріїв Італії, Польщі, Угорщини.

Монографічна публікація О.В. Задорожнього в аспекті розкриття проблеми «Депутатська недоторканність: Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз» [13], розкриває питання конституційно-правового регулювання статусу народних депутатів України, гарантії, встановлені законодавством для депутатів місцевих рад. Автор провела порівняльний аналіз закріплення в конституціях та законах зарубіжних країн важливих засобів захисту членів парламентів та представників регіональних органів місцевого самоврядування від втручання в їх діяльність посадових осіб владних структур.

Авторська монографія О.Д. Чепель «Конституційно-правовий статус та професіоналізація діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження)» [14], містить порівняльно-правове дослідження проблем статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту в контексті державотворчих процесів України та інших країн. Науковцем проаналізовано історико-правові аспекти розвитку парламентаризму, юридичну природу депутатського мандата та особливості становлення вітчизняної моделі парламентського мандата, сучасні проблеми представництва. Значну увагу приділено характеристиці конституційно-правового статусу парламентаря, наведено пропозиції щодо шляхів удосконалення законодавства з такого кола відносин. Розглянуто професійні вимоги до членів парламенту, запропоновано авторську концепцію навчання народних депутатів, уперше обраних до Верховної Ради України.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, зважаючи на те, що в Україні вже є наукові доробки різного рівня та глибини дослідження на окреслену тематику, водночас відповідні джерела, а отже, й існуюча законодавча база дозволяють зробити висновок про те, що в Україні відсутня

чітко обґрунтована, систематизована та структурована концепція статусу Голови Верховної Ради України, основними вихідними ідеями та засадничими елементами (принципами) якого є народний суверенітет і народовладдя. При цьому, досліджуючи наукові доробки статусу голови національного парламенту, можна зробити висновок, що після прийняття Основного Закону ми не лише не поєднали конституційну модель із реальною практикою державотворення, але й не розробили системних наукових концепцій тих стрижневих елементів цієї конституційної моделі, що визначають глибинні засади функціонування голови парламенту в кризових політико-правових ситуаціях, на які вказали останні як суспільні, так і державні події.

Тому задля максимально ефективного законодавчого регламентування статусу голови українського парламенту доречним є проведення в подальшому порівняльного аналізу статусу голови парламенту України та зарубіжних країн, і визначення на цій підставі шляхів удосконалення його правового статусу.

За таких умов виникає необхідність всебічного й ґрунтовного дослідження суті й природи статусу голови національного парламенту, структури та особливостей статусу спікера парламентів зарубіжних країн, характеристики кожної з його складових, їх взаємозв'язку й розробки на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання статусу голови українського парламенту й відносин між ним та іншими народними депутатами, Президентом України тощо.

Отже, існуючі нині теоретико-правові наукові праці щодо положення спікера парламенту не відповідають вимогам державно-правової дійсності і вимагають їх переосмислення з позицій юридичної науки. Тому надзвичайно велика роль голови національного парламенту, яка полягає в тому, щоб служити інтересам пересічного громадянина, – з одного боку, а з іншого – опосередковувати представницьку демократію, актуалізує дослідження цієї проблематики, що водночас посилюється необхідністю вироблення нової конституційно-правової моделі статусу Голови Верховної Ради України з врахуванням досвіду зарубіжних країн.

Список використаних джерел:

1. Влада в Україні: шляхи до ефективності / О.Д. Святоцький (голова) та ін. – К. : Журн. «Право України» ; Ін Юре, 2010. – 686 с.
2. Амеллер М. Парламенты / М. Амеллер. – М. : Прогресс, 1967. – 512 с.
3. Балабанов М. Рабочие депутаты в Первой Государственной Думе / М. Балабанов. – СПб. : Книгоизд. Глаголева, 1905. – 175 с.
4. Беляев А.В. Народные избранники / А.В. Беляев // Биографии-характеристики членов Государственной Думы. – Вып. 1. – СПб., 1906. – 48 с.
5. Розвадовський В.І. Правовий статус Голови Верховної Ради України: проблеми правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право» / В.І. Розвадовський ; Ін-т законодавства ВР України. – К., 2010. – 20 с.
6. Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О.І. Радченко. – К., 2005. – 19 с.
7. Григорук Н.Г. Конституційно-правовий статус народного депутата України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Н.Г. Григорук. – К., 2004. – 21 с.
8. Костицька І.О. Конституційно-правові основи статусу народного депутата України в системі народного представництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право» / І.О. Костицька ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2010. – 20 с.
9. Александров О.А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право» / О.А. Александров ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2010. – 20 с.
10. Убері Т.П. Конституційно-правовий статус парламентарів України та Грузії (порівняльний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право» / Т.П. Убері ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.

11. Шевченко Т.О. Законодавче регулювання припинення повноважень народного депутата України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право» / Т.О. Шевченко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 16 с.

12. Григоренко А.О. Конституційно-правовий статус народного депутата України і парламентаріїв Італії, Польщі та Угорщини : [монографія] / А.О. Григоренко. – К., 2011. – 231 с.

13. Задорожній О.В. Депутатська недоторканність: Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз : [моногр.] / О.В. Задорожній, М.М. Добкін, А.О. Селіванов, М.В. Харитончук. – К. : Логос, 2003. – 287 с.

14. Чепель О.Д. Конституційно-правовий статус та професіоналізація діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження) : [монографія] / О.Д. Чепель ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2010. – 254 с.

ТУРЧАК О. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
заступник начальника факультету
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.5

ЗАКОНОДАВЧИЙ СЕЙМ І МАЛА КОНСТИТУЦІЯ 1919 Р. ЯК ПЕРШИЙ ЕТАП ПОБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Висвітлюється підготовка, проведення виборів та початок діяльності в лютому 1919 р. першого у відродженій Польщі Законодавчого Сейму, який виконував конституційні функції як представницький орган до окреслення політичного устрою держави через прийняття Конституції. Діяльність Сейму та прийняття Малої Конституції розглядається як перший етап побудови незалежної Польської держави.

Ключові слова: Законодавчий Сейм, вибори, політичні партії, Ю. Пілсудський, Мала Конституція.

Освещается подготовка, проведение выборов и начало деятельности в феврале 1919 г. первого в возрожденной Польше Законодательного Сейма, выполнявшего конституционные функции как представительский орган до определения политического устройства государства путём принятия Конституции. Деятельность Сейма и принятие Малой Конституции рассматривается как первый этап построения независимого Польского государства.

Ключевые слова: Законодательный Сейм, выборы, политические партии, Ю. Пилсудский, Малая Конституция.

The author highlights the preparation, conduct of elections and the beginning activity of the Legislative Sejm in February, 1919 in the revived Poland, which performed the constitutional functions of the representative body till the state political structure outline by the adoption of the Constitution. The Sejm's activities and the acceptance of Small Constitution are regarded as the first stage of building an independent Polish state.

Key words: Legislative Sejm, elections, political parties, Y. Pilsudski, Small Constitution.

